

KOLJA MIĆEVIĆ

Izvornik je vprašanje, prevod je odgovor

(Kako prevajati Prešerna)

Konec oktobra sem potoval čez Beograd v Banja Luko, kjer smo izdali Prešernovo knjižico – zbirka se v resnici imenuje Mala knjiga – v treh jezikih: slovenščini, srbščini in francoščini; *Sonete nesreče*, *Sonetni venec*, *Memento mori* in moja dva mala *sonetna venca* s Prešernovim imenom v akrostihu, enega v francoščini in enega v srbščini! Ko me je urednik zbirke Miodrag Živanović vprašal, kaj bi predlagal za natis, sem takoj izgovoril Prešernovo ime. Predlog je bil sprejet brez ugovorov, ob kozarcu belega vina, in realiziran v petnajstih dneh! Danes, 23. novembra, slišim, da so prispeli “obvezni” izvodi tudi k slovenskim prijateljem in da je “mala Prešernova knjiga” videti povsem “lepa”.

Čeprav je preteklo desetletje storilo mnogo gorja in ločilo, česar ni bilo dobro ločiti, in čeprav v tem času – kolikor vem – na “vzhodnem” prostoru Bosne in Hercegovine, Srbije, Črne gore in verjetno Makedonije ni bilo novih prevodov Prešernove poezije niti objav, lahko trdim, da je bil ta zastoj začasen. Ko sem hodil po beograjskih knjigarnah, sem doumel, da Prešerna ni na policah, ker je *razprodan do zadnjega izvoda*, in da ga vsi *pogrešajo!* Izid trojezičnega Prešerna v Banja Luki dokazuje, da Prešeren znova postaja pesnik tistega prostora, v katerega so ga desetletja šteli kot del izvorne (pesniške, kulturne) dediščine. Na tiskovni konferenci, ki smo jo pripravili ob izidu Male knjige, sem v prisotnosti številnih novinarjev, ki so pokazali izjemen interes, celo izjavil, da je Prešeren *tudi* srbski pesnik, kar pomeni *tudi* hrvaški, *tudi* bosenski itd. Nihče ni ugovarjal.

Povsem drugačna pa je situacija na tisti strani, ki jo bom po Prešernu poimenoval "zahodnejša od zahodne strani", torej na Zahodu. Tako kot v Sloveniji še nisem slišal, da kdo ne pozna ali nima rad Prešerna, v Franciji še nisem srečal Francoza, ki bi sploh slišal zanj! Tu se pričenjajo nesporazumi, ki jim bom poskusil določiti barvo in obliko ter ponuditi možne smeri rešitev.

V zadnjih letih sem se skorajda več ukvarjal s prevajanjem v francoščino kot v svoj lastni jezik. Hkrati sem intenzivno razmišljal o problemih sprejemanja tujih poezij v okvir francoskega idioma. Kako to, da ta izjemni jezik, v katerem so skozi stoletja nastajala tako pomembna dela evropske poezije, da so nekateri pesniki postali temelj razmišljanja o poeziji nasploh (Villon, La Fontaine, Hugo, Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Mallarmé, Valéry in mnogi drugi, pa tudi nadrealisti ...), ni uspel sprejeti, "vpiti" velikih pesniških stvaritev, ki so nastale v enako velikih jezikih, kot so grški, latinski, angleški, italijanski ali španski? "Podvrženi" adaptacijam, posebno v 17. in 18. stoletju, to je aleksandrijskim ritmom, ki so bili takrat v modi, pesniki, kot so Homer, Vergil, Shakespeare in Milton, niso imeli nikakršnih možnosti vnesti v to poezijo in ta jezik kak bistvenejši prispevek.

Pri tem je zanimivo, da je bila ta ista francoska poezija skozi različne generacije vseskozi z velikim uspehom zelo korektno in včasih izjemno prevedena v večino tujih jezikov, med katerimi, se mi zdi, prednjačijo ravno slovanski jeziki.

Mehanična uporaba aleksandrinca v prevajanju velikih del je dosegla višek sredi 19. stoletja, ko je vodilni pesnik Ratisbonne prevedel Dantejevo *Komedijo* v hugolijevski aleksandrinec, spreminjajoč neskončne tercine v "zaprte" sekstine. Vsekakor je Ratisbonne v predgovoru jasno podal, nasprotujoč vsem dotodanjim številnim proznim prevodom Dantejeve velike Poeme, na čelu z Rivarolovim, da se *mora poezija prevajati s poezijo*. Vendar pa ni dojel, da bi moral, če bi hotel Danteja vpeljati v francosko pesniško kulturo, spoštovati Dantejeve osnovne invencije, ki se nanašajo na ritem in verzifikacijo in na vse, kar iz tega izhaja. Ta prevod, narejen sicer z dobrim namenom, je v resnici služil bodočim prevajalcem (vse do teh, ki danes živijo v Parizu) kot izgovor, da se lahko odrečejo resnejšemu poetskemu naporu. Z norčevanjem iz Louisa Ratisbonna so samo pomirjali svojo prevajalsko vest, ki jo vendarle imajo: njihovi predgovori, vsi do zadnjega, to nedvoumno dokazujejo. Vsi pa se lahko izgovarjajo na sledeče: Ker je Dantejeve tercine težko, nemogoče prevesti (pa čeprav Francozi trdijo, da nemogoče, "impossible", v njihovem besednjaku ne obstaja), jih ni potrebno prevajati kot take, oziroma so v nasprotju z logiko in duhom francoskega jezika. Skoraj nam sugerirajo, da si Danteju te forme ne bi bilo potrebno izmisliti!

Nedvomno se je uveljavilo prozno prevajanje (vse do tehnike "beseda za besedo") tega največjega pesniškega dela, ki je nastalo na začetku naše moderne civilizacije in ki je skoraj vsem velikim svetovnim pesnikom – med njimi tudi Prešernu – služilo kot neke vrste "lirski svetilnik" v posameznih bolj ali manj mračnih trenutkih življenja. Nekateri izmed njih so o Danteju tudi

izjemno pisali, kot na primer Mandelštam, Borges in Eliot, vendar ga žal niso prevajali. To "nalogo" so prepustili prevajalcem, kar je znotraj francoskih okvirov velika napaka.

Dantejevo *Komedijo* razumem kot eklatanten primer izkrivljeno razumljenega prevajalskega dela, kajti ravno v toku "obdelave" tako velikih del se najbolj odražajo osnovne intencije vseh prevajalcev ali celo prevajalskih šol oziroma naroda, ki mu pripadajo. Izbor Danteja za to motrenje je toliko ustrežnejši, ker mu je Prešeren v marsičem podoben ravno po problemih, ki jih predoča kakšnemu virtualnemu francoskemu prevajalcu. Kaj pa je *Sonetni venec*, če ne Prešernova *Vita nuova*, z malce več patriotskimi elementi? Kaj je *Krst pri Savici*, če ne "zgoščena" (mikro) *Komedija*? V *Uvodu* se to lepo kaže in dokazuje s Prešernovim izborom terca rime, ki se do določene mere nadaljuje tudi v *Krstu*.

V zadnjem času opažam, da je "prevajalska griža" začela delovati ravno pri prevajalcih iz italijanščine, tako da so Dante, Tasso in Ariosto sedaj prevedeni "v ritmu", toda brez verzifikacije. S tem pa je bralec samo še bolj opeharjen, saj je to šele polovica opravljenega dela. Transformacija poezije v tuji jezik, tudi francoski, zahteva ustrezno pesniško virtuoznost. A da ne bi v nedogled zavlačeval te kritike, jo bom končal z metaforo, po kateri se prevajanje poetičnih del klasičnega izvora iz daljne ali bližje preteklosti s proznimi ali kvazipoetskimi metodami lahko dejansko primerja s smučanjem na umetnem snegu ali z ljubljajem s prezervativom.

Spreminjajoč vsa velika in s tem tudi zelo različna dela evropske poezije v linearne, dolgočasne in ponarejene proizvode, se francoski prevajalci, tako kot v kritičnih situacijah Francozi nasploh, opirajo na svoje kartezijansko poreklo. Ravno pred pesniškimi deli, zgrajenimi v *najmanj* treh dimenzijah (verz, ritem in domišljija, ki je hkrati vzrok in posledica), se obnašajo nekartezijansko, saj ne želijo uvideti, da je poetski pejsaž, v katerega vstopajo, v bistvu relief in ne ravna površina – relief, na katerem je treba *do zadnje pičice* upoštevati njegovo tridimenzionalnost. Natanko tako svetuje Descartes v svoji *Razpravi o metodi*.

Ali je potemtakem Prešeren imel kakršno koli možnost, da bi bil preveden v francoski pesniški jezik in da pri tem ne bi izgubil ravno vseh tistih odlik, zavoljo katerih ga imajo vsi, ki ga poznajo v originalu in celo v nekaterih "vzhodnih" prevodih, za enega največjih? Tudi v *Antologiji jugoslovanske poezije*, ki jo je leta 1935 uredil in objavil pri pariškem založniku Delagrave prof. Miodrag Ibrovac, je bila ta možnost videti bora. Čeprav zavzema Prešeren takoj po Vodniku v *Antologiji* častno mesto, čeprav je iz Ibrovčevega zapisa jasno razvidno, za kako velikega pesnika gre, izbor verzov (*sonet Vrba* in dva iz *Sonetnega venca*) tega ne more potrditi. V takšni antologijski predstavitvi je resnično škodljivo "izločiti" posamezne sonete iz *Venca*, pa še celo *sonet Vrba* zavoljo zelo suhoparnega prevoda nima prvotne magičnosti, ki je kljub vsemu ohranjena v določenih "vzhodnih" različicah.

Lahko se zgolj čudimo Marcu Alynu, ki je pred dvajsetimi leti – zavedajoč se težav, ki jih predstavlja Prešernova forma – poskušal z očitnim občudovanjem

do pesnika ohraniti čim več izvorne lepote Prešernovega originala. Alynov prevod je zanimiv v pravem pomenu besede: prevajalec, oborožen s proznim prevodom Viktorja Jesenika, se je zavedal, kako je pri Prešernu poetska forma nekaj več kot *liturgična posoda*, v kateri je vse vsebovano, in je storil vse, da bi ohranil, kar je lahko; po drugi strani je nastopil, čeprav Francoz, proti prevajalskemu toku, ki je v času, ko je sam prevajal Prešerna, bil že v veliki meri uveljavljen. Tako je paradoksalno občepel na pol poti: zadovoljil ni niti francoske strani in bržkone tudi Slovenci niso v njegovem podvigu, po prvem vtisu, videli kaj več kot viteški poskus, ki je sicer vreden vsake pozornosti. Njegov prevod je bil ne nazadnje nedavno tega natisnjen v dvojezični "kranjski seriji", ki jo vodita gospoda Pibernik in Drolc.

Lahko je kritizirati vsak pesniški prevod, vendar moramo biti pri tem tudi previdni, sa je vsak prevod nova možnost za bodočega prevajalca. Želim si, da bi moj prevod Prešernove poezije v francoščino služil nekemu ravno tako, kot je Alynov prevod služil meni. V bistvu je najboljša kritika obstoječega prevoda napraviti svoj lastni prevod!

Iz vsega tega je mogoče razbrati, da je francoska prevajalska šola (tako tradicionalna, katere sodobnik je bil Prešeren, kot tudi sodobna) skrajno neustrezna in malodane neodgovorna, škodljiva ne zgolj sama sebi, marveč tudi občemu stanju pesništva v Franciji. Tukaj ne gre več za "krizo verza", ampak za krizo poezije kot takšne.

Še ena možnost obstaja: *eksperiment* v najožjem pomenu besede. Prevajati Prešerna – ne samo v francoščino, ampak v kateri koli svetovni jezik – *eksperimentalno*, kar pomeni podrežati ga nekim povsem novim izmišljenim "okovom", ni prepovedano, posebej če prevod ni inferioren glede na izvorno besedilo in ne deluje kot edini izhod iz postavljenih okvirov. Vendar bi tak eksperiment dobil polni smisel le, če bi se prevajalec poprej in z najboljšim namenom in mero "vrnil" k vsem dimenzijam izvirnika. Kajti izvirnik je *vprašanje*, prevod je *odgovor*.

Vsekakor je brezpredmetno poudarjati, da bi ta "bodoči eksperiment" moral ostati zelo daleč od postopkov nepodnega prevajanja "besede za besedo", ki pripelje do prevodnega besedila, v katerem je vsaka vrstica podobna verzu toliko, kot katera koli vrstica, naključno "pobrana" iz časopisa, ki ga čez rame svojega sopotnika prebirate v metroju. Temu bi bilo mogoče reči "feljtonsko prevajanje", kar je (zavestno ali ne) tendenca, ki prevladuje v sodobni francoski prevajalski proizvodnji.

Torej kaj? Neki tujec – ki je prišel z *vzhodne* strani – nasprotuje vsemu temu in želi Francozom po šolsko predavati o prevajanju klasične poezije! Njegove možnosti so malodane nikakršne! Le kako naj računa na razumevanje, ko pa mu je neki izkušen starejši francoski prevajalec na vprašanje, ali je prevajal Danteja v verzu ali v prozi, odrezavo in skorajda jezno odvrnil: "Jaz ne uporabljam takih sovjetskih metod!" Ko sem se mu zoperstavil in pojasnil, da te "take sovjetske" metode uporabljajo tudi Angleži (Dorothy L. Sayers) in

Nemci (Wilhelm Hertz) in celo ameriški prevajalci Danteja (Robert Pinski, Ciardi), je samo odmahnil z roko – v tistem trenutku zame nevidno, govorila sva namreč po telefonu.

Zdi se mi upravičeno, da Prešeren zasede mesto, ki mu resnično pripada – visoko mesto na nebu evropske romantične in moderne poezije. Nikoli ni prepozno. Pogosto primerjam Prešerna s francoskim pesnikom Mauriceom Scèveom, ki je natanko tristo let ždel v peklu pozabe, zdaj pa je eden najpomembnejših pesniških likov 16. stoletja, ne samo francoske poezije. Čeprav sem do francoskih prevajalcev klasične poezije zelo kritičen, se mi kljub vsemu dozdeva, da je Pariz primeren kraj za ustoličenje Prešerna na njegovo pravo mesto v zgodovini evropske poezije.

Prešeren v Franciji trenutno ne obstaja. Če bi že kdo poskušal, bi zelo težko prišel celo do Alynovega prevoda, objavljenega pred dvajsetimi leti pri založniku, ki morda ni bil dovolj vpliven, da bi ga distribuiral, kot bi bilo potrebno. Bržkone je bil primeren trenutek, da bi ga zajeli v zelo pomembno zbirko "Poetes d' aujourd' hui", v kateri je od slovenskih pesnikov izšel le Srečko Kosovel. Kranjska dvojezična izdaja, ki je povzela Alynov prevod in mu dodala *Sonetni venec* v prevodu Vladimirja Pogačnika, se v Franciji prav tako ne distribuira, po pariških knjižnicah nisem zasledil niti enega samega izvoda. Do prvega sem prišel šele na slovenski ambasadi, ko sem prevzemal vizum za svoje prvo potovanje v Ljubljano.

Kot prevajalec in založnik Dantejeve *Komedije* sem spoznal večino pariških knjigarnarjev, ki jim že leto dni najavljam Prešerna. Če je govor o Danteju, me spoštujejo, a ko izustim Prešernovo ime, imam občutek, da mislijo, da se šalim in da jim najavljam pesnika, ki sem si ga izmislil! Sicer pa, ko sem jim pred tremi leti oznanil nov Dantejev verzni prevod v terca rimi, so prav tako mislili, da zgolj glasno sanjarim.

Prevedla Sonja Miklaužič

Sonja Miklaužič se je rodila leta 1973 v Celju. Diplomirala je iz filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prevode iz hrvaščine je doslej objavljala v *Literaturi*, *Sodobnosti*, *Apokalipsi*, *Dialogih* in *Književnih listih Dela*. Trenutno se izobražuje v Lutkovnem studiu pod okriljem Lutkovnega gledališča v Ljubljani.